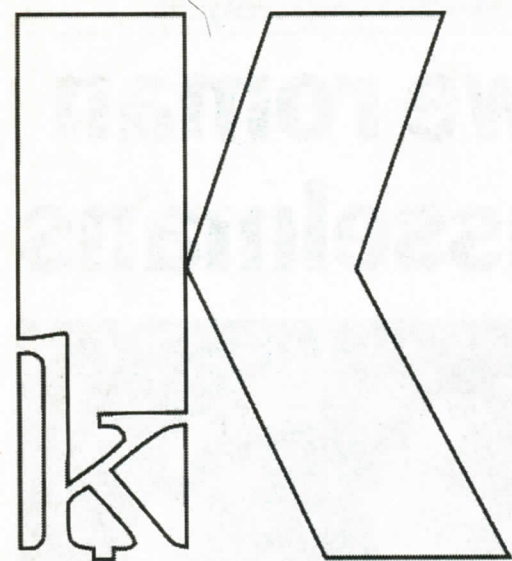

Het magische van de

Hij weet nog dat hij als jongen een stempeldoosje in zijn bezit had. Met van die losse, rubberen lettertjes. Dan kon je op de eerste bladzijde van een boek je eigen naam stempelen. „Daarmee is het misschien een beetje begonnen”, vertelt Elze ter Harkel. Hij is sinds maart 1987 actief als drukker in de marge. De afgelopen vijftien jaar rolden tientallen uitgaven bij hem van de pers. Een zorgvuldig opgebouwde collectie loden letters maakte het mogelijk om voor iedere uitgave een passende keuze te maken. In de Groninger boekhandel Godert Walter is vanaf volgende week een tentoonstelling met werk van zijn hand te zien, onder de titel 'De E is mijn letter'. Het resultaat van een 'oergevoel'.

Voordat Elze ter Harkel (1942) actief werd als drukker, was hij leraar en directeur van een basisschool. „Dertig jaar”, geeft hij aan. „Tegen het einde van die periode vond ik het leuk om samen met leerlingen met loden letters aan de slag te gaan. Teksten zetten, heel eenvoudige dingen. En het vormgeven vond ik ook leuk. Een beetje experimenteren, dat zat er altijd al in.”

Door **Jacob Moerman**

Een jaar of zeventien geleden kwam hij in aanraking met Pim Witteveen van het Grafisch Museum. „Hij heeft mij laten zien wat daar mogelijk was. En toen riep hij mij het kwartje.” Ook kon hij

ng van Groninger Elze terHarkel

AE 23

gische moment de drukker

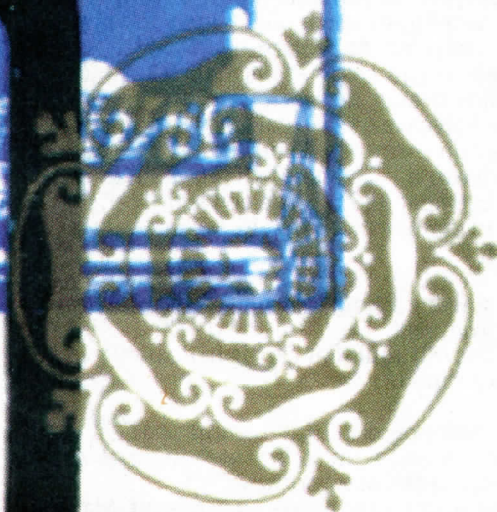

Woensdag
6 maart
2002

De drukker

M
N
U
O

vormgeven in leek. Een beetje experimenteren, dat zat er altijd al in."

Door **Jacob Moerman**

Een jaar of zeventien geleden kwam hij in aanraking met Pim Witteveen van het Grafisch Museum. „Hij heeft mij laten zien wat daar mogelijk was. En toen viel bij mij het kwartje." Ook kon hij een blik werpen in drukkerij Boon, waar het oude materiaal van de Groninger drukker en kunstenaar Hendrik Nicolaas Werkman stond. „Dat was een geweldige ervaring. Ik ben daarna een cursus gaan volgen in het Grafisch Museum. Mijn eerste boekje drukte ik voor mijn school, een gedicht van Bert Schierbeek. Het leek natuurlijk nog nergens naar, maar ik had in het drukken veel plezier gekregen. En dus wilde ik verder gaan."

Vanwaar zijn enthousiasme? Ter Harkel benadrukt het gevoel dat tijdens het drukken bij hem naar boven komt. „Ik denk een of ander oer-gevoel. Als leraar was ik altijd bezig met mijn hoofd, met stukken schrijven, nakijken, vergaderen. En als tegenhanger is het dan ontzettend lekker om met je handen aan de slag te gaan, met vieze vingers en loden letters. En dan die geur! En het magische moment van het einde, als een tekst daadwerkelijk gedrukt is."

Zijn woonkamer staat nu vol spullen die te maken hebben met zijn activiteiten als drukker. De proefpers heeft hij geleend van het Grafisch Museum. De handdegel is voor het kleinere werk. „Ik durf ze niet op zolder te plaatsen, in verband met het instortingsgevaar. Het materiaal is ongelooflijk zwaar."

Ter Harkel wijst op een kast, gevuld met loden letters. „Gerangschikt. Die kunnen in een zethaak. De letters worden niet meer gemaakt en heb ik bij oude drukkerijen op de kop getikt. Daarnaast bestaat in Nederland een stichting Drukkers in de Marge, van waaruit veel gegevens worden uitgewisseld en bijeenkomsten en markten worden georganiseerd. De drukkers geven elkaar tips, waar misschien nog spullen verkrijgbaar zijn. We proberen op dit moment zoveel mogelijk te voorkomen dat die in de afvalbak belanden."

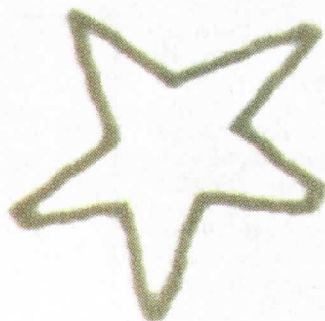
In zijn woonkamer staat eveneens een fundament, waarin de letters kunnen worden geplaatst. „En vervolgens kun je er een stuk papier over laten rollen."

Wat hij zoal drukt? „Alles wat ik de moeite waard vind om in meervoud te verspreiden", luidt het resolute antwoord. „Dat zeg ik met opzet zo, omdat ik niet alleen maar met literatuur werk. Ik kom soms ook andere teksten tegen die ik gewoon heel leuk vind. Zo heb ik een keer een onbekende brief van Werkman gedrukt. Zo'n brief geeft mij bovendien de mogelijkheid om te experimenteren met de vorm."

We bestijgen de trap, om een blik te werpen in zijn zetterij. Aangekomen in zijn werkkamer, laat hij een van zijn 'bokken' zien, eveneens tot de bovenkant gevuld met loden letters. „Hier maak ik de zetsels."

De muren zijn behangen met verschillende prenten van zijn hand: een gedicht van Bert Schierbeek, een kopermaandaguitgave, een tekst voor een huwelijksjubileum. „Met dat gedicht van Schierbeek stond ik een keer op een boekenmarkt in Amsterdam. Toen kwam een oude meneer langs en die riep plotseling uit: Dat is mijn letter! Hij was Dick Dooyes, de ontwerper van de letter waarmee ik het gedicht had gedrukt. Ik heb hem toen gevraagd om mijn druksel te ondertekenen. En dat deed hij met veel plezier. Als drukker in de marge maak je niet alleen mooie dingen, maar kom je ook in aanraking met interessante mensen. Mensen met liefde voor hun vak."

De tentoonstelling 'De E is mijn letter' is te zien in boekhandel Godert Walter, Oude Ebbingestraat 53 in Groningen. Van 11 maart tot en met 13 april. Te bezichtigen tijdens de openingsuren.

M A G O

M A G O

M A G I

de
la lingua letter